

Inuit innarluutillit pillugit FN-imi isumaqatigiissutit naapertorlugit nuna tamakkerlugu suliniuteqarnissamut pilersaarusionermit immikkut eqqumaffigisassatut, MIO, IPS aamma Tilioq imatut 18-inik siunnersuuteqarput

Inuit innarluutillit pillugit malunnaatilimmik iliuseqarnissamut, allannguinnissamut ingerlaavartumillu aalajangersimasunik periuseqartoqartalernissaanut piviusorsioortumik isumasiorfissatut sakkussatsialattullu, iliuseqarnissamut pilersaarusiaq nutaaq, MIO, IPS aamma Tiliup naatsorsuutigaat.

Taamaammat, sammisassat iliuseqarfigisassallu tamaasa eqqarsaatigalugit, iliusissatut pilersaarusiame immikkut eqqumaffigisassatut, ingerlatsiviit pingasut taakkua imatut innersuussuteqarput:

- 1. Aningaasaliissuteqarfigisat ileqqaaruteqarfigisallu erseqqarissarnissaat.** Takorluukkat malunnaatilimmik atuutsilernissaat aningaasartuutissallu qulakkeerniarlugit, siumoortumik aningaasaliisoqanngippat, siunniussat piviusungortinnissaannut iliusissatut pilersaarusiame takorluukkat naapertorlugit aningaasartuutissat minnerpaamik missingersortariaqarput. Uagut innersuussutigaarput, arlaannaannulluunniit attuumassuteqanngitsunik aningaasatigut naatsorsuisoqarlunilu misissueqqissaartoqartarnissaa, nunat tamat isumaqatigiissutaat naapertorlugit iliuseqarnernut ileqqaarutigisat iluanaarutigisinnaasat takutimassuk – inuit tamarmik peqataatinneqarnerisigut inuiaqatigiit aningaasaqarniarnikkut iluaquserneqarsinnaasut.
- 2. Inunnik isiginnittariaaseq.** Innarluutigisamut aalajangersimasumut atatillugu qanoq naatsorsuuteqaqqajaasarneq qimattariaqarparput. Kikkut tamaasa isumalluarfigalugit naligiittullu piginnaasaqartutut, pisinnaatitaaffilitut imminullu tunngasunut aalajangiisnaassusilitut isigisinnaanerit, annertuumik pingaaruteqarpoq. *Uagutsinnut tunngasunut peqataatinneqanngitsuussanngilagut:* Suliniuteqarfigisat pisariaqartitat aalajangersimasut ilisimasaqarfigimmatigit, oqaatiginiagaasa tusaaniarluartarnissaat pingaaruteqarpoq. Tamakkununga ilaasinnaapput avatit atorsinnaanerit killiliisumik inuit innarluutillit, taakkua angajoqqaavi allallu ilaqaataat. Avatit atorsinnaanerit killiliisumik inuup innarluutillip imaluunniit qanigisaasup ilisimasaat qarsupiinnaarneqartariaqanngillat. Inuit kikkulluunniit killilersuuteqartinnginnissaat imaluunniit aalajangersimasumik inissititinninnissaat pingaaruteqarpoq, inummut aalajangersimasumik naleqqussakkamik sungiusaasarnikkut aalassarinnerulerneq nutaanilluunniit piginnaasaqalernerit anguneqarsinnaakkajummata.
- 3. Assigiimmik najoqqutaqarnerit.** Inuit innarluutillit, pissutsit ullumikkutut itsillugit pisinnaatitaaffit naapertorlugit atuiniarnerminni assut akimmiffeqarput. SDG naapertorlugu tunngavisoq *Leave No One Behind (sumiginnaannginnissaq)*, innarluut aammalu tamanit atornerqarsinnaasungortitsilluni ilusilersuineq assigiimmik najoqqutaqartitsiguni nutaanik saanaartuinerit, attaveqatigiinnerup kiisalu takornariaqarnerup inerisarneranni, ilusilersueriaatsini inuit innarluutillit eqqarsaatigisarnerit tamatigut najoqqutarineqartariaqarpoq kiisalu meeqqat, utoqqaat tamatigut suliniuteqarfigisinnaaneri,

politikkikkut peruseriniakkani **tamani** ilannguttariaqarluni.

4. **Sammisanut arlalinnut iliusissatut pilersaarusiaq.** Nuna tamakkerlugu assigiinngitsunik inuit innarluutillit iliuseqarfiginissaannut pilersaarusernermi killilersuutissiisunik eqqarsariartaaseqartarnek qimattariaqarpoq. Suliniutit imminnut ataqatigiittariaqarput, inuit pisariaqartitsisut aatsaat kingusinaartumik pisortanit ikiorserneqarnissaat pinngitsoorniarlugu. Assersuutigalugu psykiatri-mi tarnikkut nappaatilittut uninngasimagaanni tamanna sullinneqarnerup kommunini socialpsykiatri-mit allanillu sungiusarfissanit/katsorsaasarfinit inummut neqeroorteqarfiusartunit sullinneqarneq nanginneqartariaqarpoq. Inuit ilungersorlutik ilinniarusuttut, pissutsit tapersiissutissallu qeratavallaarneri pissutigalugit, ilinniarnertik qiteqqutiinnarlugu unitsiinnartariaqartarnerat qaangertariaqarpoq. Soorlu suliffittaartut immikkullu isumaqatigiinnikkut suliffeqalersut aamma naleqqussarnissamut periarfissaqannginneq, tapersersortissaaleqineq suliffeqarfillu pillugu ilisimasat killeqarneri pillugit suliuunaartarnerat unitsittariaqartoq. Taamaammat killiliissuteqarnermik eqqarsaatigisartakkat qimallugit – pissutsit ataatsimoortillugit, inuit inuunerat tamaat, ulluinaat suliniutillu eqqarsaatigeqqissaartariaqarput.
5. **Leave No One Behind - the Human Rights Based Approach – Piujuartitsinissamik tunngaveqarneq.** Angerlarsimaffeqanngitsut, kinguaassiuutitigut kanngutsaatsuliorfigineqarsimasut, qinngasaarneqartartut, imminut toquttartut, ilaqutariit toqqissisimasut, pissaatikinnerit, nappaatit, persuttaanerit nakuusernerit toqujaarpallaartarnerillu pillugit Kalaallit Nunaanni suliniuteqartoqarpoq. Inuit innarluutillit immikkut eqqumaffigineqarlutik, suliniutini tamani eqqarsaatigineqartariaqarput. Atugarliornerpaat kivinnerisigut tamatsinnut kivissaagut. Nuna tamakkerlugu suliniuteqarnissamut pilersaarusernermi, nunarsuatsinni tunngaviumik anguniagaq eqqarsaatigalugu naleqqussaasariaqarpugut - *Leave No One Behind/sumiginnaannginnissaq.*
6. **Inulerinerup ileqqaaruteqarfiginera.** Inuit innarluutilinnut atatillugu piffissami sivikitsuinnarmi aningaasartuutissat eqqarsaatigineqakkajuttarput. Tamatumunnga taarsiullugu **ileqqaaruteqarnissaq** eqqarsaatiginerusariaqarparput. Siusinaartumik suliniuteqarneq inuiaqatigiinnut inummullu namminermt iluaqutaasarpoq. **Inuit kikkulluunniit peqataatissinnaanerisigut, inuiaqatigiit sutigut iluanaaruteqarsinnaanerisa misissoqqissaarnissaannut, iliuuserisassatut pilersaaruserneq periarfissatsialaavoq. Nunat tamat isumaqatigiissutaat naapertorlugit suliniutit ileqqaaruteqarfiginerisa, inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut sunniuteqartarneri naatsorneqarnissaat innersuussutigaarput.**
7. **Kalaallit Nunaanni iluarsiissutit – imaluunniit iluarsiissutit Kalaallit Nunaannut naleqquttut.** Kalaallit Nunaata isorartunera, innuttaasut ikittunngueneri kiisalu atorfissaqartitanik suliaqarsinnaasutut ilinniagallit amigaatigineri killilersuutitsisarput, inuit innarluutillit pisinnaatitaaffii naapertuutsinniarlugit suliniutissanik periarfissarsiortoqartariaqartarluni. Peqatigiiffiit sumiiffinnilu inuiaqatigiit politikkikkut peqataatinneqarnerusariaqarput – *Nothing about us without us.* Iluarsiissutissarsiordermi nalilersuussutissatut suliniutitut isumasioqatigiittarfiillu imaassinnaavoq Kalaallit Nunaannut naleqquttut. Iluarsiissutissanik uagutsinnut naleqquttunik piaartumik nassaarniarnitsinni aamma avammut qiviarsinnaasariaqarpugut. Iliusissatut pilersaarut qanorluunniit ilusilersorneqarsinnaammat kiisalu nunamut aalajangersimasumut kulturimullu naleqqussarneqarsinnaammat, malunnaatilimmik eqqarsaatigilluakkamik, inuiaqatigiinnut kalaallinut, kulturitsinnut, nunatta isorartuneranut inuiaqatigiillu aqqissuussaanerannut naleqqussaannissaq kissaatiginarpoq.

12. april 2023

Tamatumani Kalaallit Nunaat tamakkerlugu eqqarsaasersornissaq pingaaruteqarpoq, innuttaasut tamarmik – avannaani, kitaani, kangiani kujataanilu; illoqarfiit nunaqarfiillu najugallit peqataatinnissaat qulakkeerniarlugu.

8. **Pisortaqarfiit akorngini aqqtissiuussineq piaartumillu ikiorneqarneq.** Innuttaasup sullinniarnerani pisortaqarfiit isumaginninnermut aqqjissuussaata tamarmik Ataatsimoortumik iserfissaqartinnissaat – Ataatsimik, inummik ilisarismannittumik periarfissanillu ilisimannittumik, taamaammallu inuup taassumarpiaap periarfissaanik qulaajaasinnaasumik akisussaasoqarluni. Tamatumuuna inuup qitiutinneqarnissaa ataasiinnarmillu saaffissaqarnissaa qulakkeerneqassapput – tassa arlaata `sapanginnginnerani´ allamit tiguneqartarluni. Pisortaqarfinni ingerlalluurtuni nakkutilliissutissalinnilu `inuup ataatsip´ akisussaaffimmik tiggummialinnginnissaa qulakkeerneqassaaq. Innarluutillit periarfissatik pisinnaatitaaffitillu pillugit ilisimatinneqarnissaa qulakkeerneqassaaq, namminneq nassaarniarsinnaanngorlugit ikiorserneqarnissarlugu pillugu toqqaannartumik saaffiginnessinnaanermikkut, suliasap imminnut tunngasup piaarnerusumik naammassineqarnissaanut ikiuutaallutik.
9. **Pisinnaatitaaffiit eqqumaffigalugit.** Inuit innarluutillit ajornerusumik inissinneqartannginngissaat qulakkeerneqartariaqarpoq soorlu sipaaniarnerit, namminersulivinniarnermut aqqjissuussinnermi imaluunniit allanik pissuteqarluni inuit innarluutillit immikkut ilisimasalinnit ikiorserneqarsinnaanerannik ilisimatinneqartarnissaa qulakkeertariaqarpoq soorlu saaffissat Synscenter Refsnæs, Epilepsihospitalet Filadelfia, Center for Hjerneskode assigisaallu eqqarsaatigalugit.
10. **Nammineq aalajangiisnaaneq, iluarsisutit inummut ataatsimut naleqqussakkat kiisalu inuunerit isumallit.** Inuit tamarmik immikkut naliliiffiqineqartarnerat inunnut innarluutilinnik sullissinnermi najoqqutarineqartariaqarpoq. Inuit innarluutillit pillugit nunat tamat isumaqatigiissutaanni imm. 19 naapertorlugu, iliusissatut pilersaarummi tamani, inuit tamarmik immikkut naliliiffiqisarnissaa pingaartinneqassaaq. Inuit marluk `assigiimmik´ innarluutillit imaassinnaavoq assigiinngitsunik pisariaqartitsisut. Inuup inuunerminut tunngasut nammineq aalajangiiffiqisnaanerata, inuup inuuneranuta malunnaatilimmik sunniuteqartarpoq. Taamaammat, immiinnut tunngasut pillugit nammineq aalajangiisnaaneremut pisinnaatitaaffik qulakkeerniarlugu imm. 19 naapertorlugu nutaanik aqqjissutissarsiortoqartariaqarpoq, assersuutigalugu BPA, angerlarsimaffimmi eqaarsaaneq, innuttaasutut inuttullu immikkut pisariaqartit naapertorlugit aqqjissutissat. Tamatuma saniatigut inuit ataasiakkaat immikkut aqqjissutissinneqarnissaanut periarfissat aamma iserfigiuminarnerusariaqarput.
11. **Assigiinngiaarneq.** Assigiinngiaarneq assigiinngitsumillu inissitsersinnaaneremut periarfissat nunarsuatsinni pisariaqartinneqaraluttuinnarput – assigiinngiaarneq inissaqartariaqarpoq. Assigiinngiaarneq piumasaqartitsivoq, inuillu assigiinngitsut assigiinngitsunik periarfissinnissaat qulakkeerneqartariaqarsoraarput. Atuarfeqarfinni, suliffimmut tunngasuni, atortorissaarutinut taperneqarnissamullu periarfissat, najugaqariaatsit imaluunniit soorlu ulluinnarni paaqqinnittarfinni pissutsit ilanngullugit.
12. **Isumaqatigiissutinut qanittut.** Iliusissatut pilersaarutip imai isumaqatigiissutinut qanittuusariaqarput – pilersaarusernermi ilusissaatalu inaarnerani. Sammisat inuit innarluutillit pillugit nunat tamat isumaqatigiissutaannut attuumassuteqarnerat erseqqarissumik immikkoortortani ilanngussorneqartariaqarput. Iliusissatut pilersaarummi HRBA (Human Rights Based Approach) naapertorlugu isummat, inuit pisinnaatitaaffiinik illersuutissanik

12. april 2023

ataqqinnillutillu naapertuinissamik oqariartuuteqaramik najoqqutarineqartariaqarput. Tamatumuuna immikkoortitsinerit pinaveersaartinneqarsinnaapput inuillu pineqartut akisussaaffeqarlutik inuulernissaat qulakkeerneqarsinnaalluni. Tamatumuuna aamma qulakkeerneqassapput politikikkut aalajangiisartut, pisortat, sumiiffinni inuiaqatigiit allallu, ineriartornermi suliniutit malunniunnerisa sunniutaat iluarsisariallu pakatsinarneri sunneeqataaffiginissaat. Naligiinngisitsinerit unammilligassallu taamatut erseqqaississapput, innuttaasunullu iluaqutaasussamik aaqqiissuteqarfigineqartassallutik.

13. **Iluarsissuteqarnerit inuppassuarnut malunnaateqassapput inuiaqatigiinnullu annertuumik sunniuteqassallutik.** Inuit innarluutillit inuiaqatigiinni ullumikkut aporfigisartagaat, iliusissatut pilersaarusiame piarneqassapput. Kalaallit Nunaanni innuttaasut tallimararterutaat innarluuteqarput¹ taakkualu saniatigut qanigisaat ilannguttariaqarlutik. Taamaallutik inuit innarluutillit inuiaqatigiinnut sunniuteqartaqaat, inuunitsinnilu tamatta innarluuteqalersinnaalluta. Assigiinngeqisunik innarluuteqartoqarpoq, inuiaqatigiit akornanni sumi tamani najugaqarlutik. Iliusissatut pilersaarusiaq taamaammat assigiinngitsorpassuarnut saaffiginnittuusariaqarpoq – amerlasuut akisussaaffimmik kivitseqataasariaqarput kiisalu inuit innarluutilinnut attuumassutillit aningaasaliiffisariaqarlutik. Sunut tamanut atatillugu uuttortaait tamangajammik takutippaat, paasissutissat annertunngikkaluit, innuttaasunut nalinginnarnut sanilliullugit inuit innarluutilinnut atugassarititat malunnaatilimmik ajornerupput. Inuit innarluutilinnut tunngasut iluarsaannissaat, inuiaqatigiinnut, aningaasaqarnermut isumaginninnermullu annertuumik naleqarput. Kalaallit Nunaanni nutaamik eqqarsariaaseqarluni angusaqarluarniarsarineq aamma nunat allat soqutiginninnerannik kinguneqarsinnaavoq.
14. **Siunniussat tikkuussissutillu erseqqarissut, toqqartukkat uuttorneqarsinnaasut.** Iliusissatut pilersaarummi sammisaat toqqartorneqarsimasut inunnut innarluutilinnullu atatillugu suliniuteqarfiusut aaqqissuunneqarsimasariaqarput, soorlu taakkorpiaat toqqarneqarsimaneri tunngavilersorsimasariaqarlutik. Suliniuteqarfiusut aalajangersimasut, ajonartorsiutaasup annertussusaa imaluunniit ullumikkut pissutsit nassuiarnerinut ilanngullugu anguniakkat ilanngussorsimasariaqarput. Iliusissatut pilersaarutip atuutsilernissaanut kina akisussaasuunersoq, anguniakkap qaqugukkat kingusinnerpaamik anguneqarsimanissaa kiisalu qanoq inerniliisoqarnissaata anguneqarsimanissaat ilanngussorsimasariaqarput. Tamatuma saniatigut, iliusissatut pilersaarut nalilersorneqassanersoq qaqugulu anguniakkat nutaat aallartisarneqassanersut ilanngunneqassallutik. Anguniakkat imatut aaqqissuussimasariaqarput, ajornartorsiuteqarfiusoq erseqqarissumik nassuiaateqarfigineqarluni, suliuuteqarnerillu tamarmik piffissalersorsimasariaqarlutillu akisussaasoqartariaqarput. Anguniakkat anguneqarnissaannut suut pisariaqartinneqartut apeqquserneqarsinnaannginnissaat, anguniakkat piviusunngornissaannut apeqqutaalluinnarput.
15. **Pisariaqartinneqarnerpaat suliniuteqarfiginissaat qitiutillugu, ajornannginnerpaamillu allannguinerit.** Suut ajortut ajortunik nassataqartarput. Inuk ajutoornermigut innarluuteqalersoq ikiorneqanngitsaq, taaqqungaqqajaanersarpoq, suliunnaaqqajaanersarlunilu atornerlueqqajaanersarpoq. Inuup taassuma innarluuteqalerneratigut qanigisaasut pitsaanngitsumik aamma sunnerneqartarput, ingammik inuup innarluuteqalersup ikiorserneqarnissaa qulakkeerniarlugu ilungersortariaqartillutik. Inuit

¹ <https://tilioq.gl/media/apobfxwm/tilioq-holdninger-til-handicap-ka-nov20-web.pdf>

12. april 2023

ilaqutariillu namminneq kissaatiginngikkaluarlugu inunnut innarluutilinnut atugassarititat suliniutillu amigaatit pissutigalugit Kalaallit Nunaannit aallartariaqalersimasut qanoq amerlatigineri naatsorsugaatigineqanngillat. Kalaallit Nunaat sulisinnaasunik annaasaqarpoq. Sulisussanik annaasaqarfiunerit kattussilluni suliniuteqarfigisariaqarput kiisalu ajornannginnerit, erngiinnaq pitsanngorsaataariaannaat atorluarlugit.

16. Isertuussanik saqqummiisarnermut aaqqiissuusaq/Whistleblowerordning.

Suliakkiissutigineqartartut ilaatigut ingasalluinnartut tusagassiuutitigut tusartakkagut pissutigalugit, inuit innarluutillit takkualu qanigisaat pinartutut suliakkiinermi piaartumik tusarniarneqarsinnaasariaqarput. Tamatumani isertuussanik saqqummiisarneq (whistleblower) pisariaqanngilaq, ingerlatsiviusinnaallunili arlaannulluunniit attuumassuteqanngitsumik piaartumik iliuuseqarsinnaasumik pilersitsinikkut. Immikkut ilinniagallit inuit innarluutillit imaluunniit qanigisaasut pisariusutut isiginiaqqajaasarpaat, tamannalu ajornartorsiutaajuarpog, iliusissatut pilersaarummut akuliussuullugu aaqqiissuteqarfigisariaqarluni. Inuit innarluutillit ilaqutaasalu tusaaneqanngitsooqqajaakkajuttarput. Innuttaasut najugassaminnik neqeroorfigitittut, inunnut innarluutilinnik paaqqinnittarfinniittunik qitornallit imaluunniit atuartuutillit 'pisarissersuisutut' nalilerneqarlutik 'ajornartorsiutinngortinneqartartut' tusaaneqarusunngitsut soorlu tusaamavagut. Inuit tamakkua tassaakkajupput pissaatikittut ikiorserneqarnissaminnik ilungersuuteqarnerpaasut.

17. Iluarsiissutit digitalit teknologimullu tunngasut. Aaqqiissutissanik periarfiissiinnaasunillu digitalinik atorluaaneq, tamatsinnut oqilisaataajutigaluni inunnut innarluutilippassuarnut periarfiissiinnaapput. Allanngortitserusukkaanni inuit aningaasaliiffiginissaat, aaqqiissutissat digitalit inuppassuarnut iluaqusiisut, ilusilersuinerni aaqqiissuussinerni eqqarsaatigisariaqarput, killilersuutaasussanik eqqarsaateqaannarani. Assersuutigalugu sukkanerusumik akikinnermillu Nuna tamakkerlugu internetsikkut aqqussiisoqarpat pitsaanerusumik sullissisoqarsinnaalissaaq, aammali inuiaqatigiinnut tamanut naleqartitat annertusillutillu periarfissat pitsaanerulissapput. Siunissaq qaninneq kiisalu piffissaq sivisuneq eqqarsaatigalugu malunnaatilinnik allannguinnissaq anguniarneqartariaqarpoq.

18. Iliusissatut pilersaarummut inatsit. Inuit innarluutillit pillugit FN-imi isumaqatigiissutit naapertorlugit iliusissatut pilersaarummut aaqqiissuussisoqarlunilu atuutsinneqalernissaannut alaatsinaaffissamik ataavartumik pilersaarusiortoqartuarnissaanik Kalaallit Nunaat pisassillugu inatsisiliortoqarnissaa siunnersuutigaaarpot. Taamatut nunat pilersaarusiornissaat inuit innarluutillit pillugit isumaqatigiissutini naatsorsuutigineqarpoq. Pilersaarusiornermut, suleriaqqinnermut malinnaatitsinermullu pisariaqartitat inatsisiliornikkut qulakkeerneqarsinnaapput.